

KÜTÜPHANECİLİĞİMİZİN GÜNCEL SORUNLARI

Aynur ERTUNÇ

İlk kez toplanan Ulusal Kültür Şûrası'nda sorunlarımızı tartışmak ve çözüm önerileri getirmek kaçınılmaz ödevlerimiz arasındadır. Ancak günümüz sorunları kütüphanelerin beş ögesine (kullanıcı, kütüphaneci, bütçe, derme ve bina) göre sistematize edilemeyecek kadar kapsamlı ve karmaşıktır. Bu nedenle değinebildiğimiz sorunlar aşağıdaki üç saptama ışığında ele alınacaktır.

Birincisi, toplumdaki öteki kurumlar gibi bilgi akımını sağlamakla yükümlü gerek kamu gerek özel sektör kütüphanelerinin varlık nedeni, ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunmaktır.

İkincisi, çağımızda bilgi para ile alınıp satılabilen maldır, yani ekonomik değeri vardır. Bilimsel araştırma ve geliştirme (A + G) etkinliklerinin girdilerinden biridir. Üçüncüsü, kütüphanelerin temel ögesi kullanıcıdır.

Bilindiği gibi teknoloji, bilimsel A + G çalışmalarının bir ürünüdür. Teknolojik bilginin gelişmesi ile, gereksinimlerin karşılanması için yeni yollar açılmakta, verimlilik artmakta ve bunun sonucu ülkenin insan ve madde kaynakları gelişerek ülke ekonomisinin büyümesi sağlanmaktadır.

Bilim ile kalkınma arasındaki ilişkiler anlaşıldıktan sonra A + G çabaları devlet eliyle desteklenir hale gelmiştir. Bu etkinliklerin giderek daha masraflı biçime dönüşmesi sonucunda ise, bu alanda yapılacak harcamaların bir çeşit yatırım kararı gibi belirli öncelikler taşımasını gerektirmiştir. Böylece, ikisi birlikte «BİLİM POLİTİKASI» diye anılan «araştırma» ve «bilgi politikaları» ortaya çıkmış ve bilim ile devlet arasındaki ilişkiler kurumlaşmıştır.*

Kalkınmakta olan bir ülke olarak hem doğru teknolojileri transfer edebilmek, hem yerli teknolojileri üretebilmek için bilgi transferi yapmak zo-

* Bu bildiri hazırlandıktan sonra «Türk Bilim Politikası 1983 - 2003» adlı belge Devlet Bakanı Sayın M. Nimet Özdaş tarafından 27.10.1983 tarihli yazıları ile Başbakan Sayın Bülend Ulusu'ya sunulmuştur.

rundayız. Kütüphanelerimizin büyük bir çoğunluğu bilgi transfer eden kuruluşlar arasında yer almaktadır. Ne yazık ki ulusal bilim politikasından ve bunun içinde yer alması gereken ulusal belge sağlama, belge ayıklama ve saklama politikalarından yoksun olarak geliştirilen dermelerle A + G çalışmaları için gerekli girdinin hazırlandığı söylenemez. Nitekim TÜRDOK Belge Sağlama Birimi verileri, bilgi gereksinimini karşılama da kendi dermelerimizin yetersiz kaldığını göstermektedir.*

Yapılan bilimsel çalışmalar dış kaynaklardan ödünç belge sağlama oranının % 30'dan fazla olması durumunda, ülkenin yüksek düzeyde dışa bağımlı bırakıldığını ve bilgi sağlamada hiç de ekonomik olmayan bir yol izlendiğini belirlemektedir. Kuşkusuz salt TÜRDOK verilerine dayanarak konu ile ilgili ülke çapında genelleme yapmak doğru olmaz. Ama, başka verilere de dayanarak bilgi edinmede yüksek düzeyde dışa bağımlı olduğumuzu saptamak durumundayız. Bu saptama sorunlarımızın odak noktasını oluşturmaktadır. Kütüphaneciliğimizin güncel sorunları bir yandan hızla çoğalan belge üretimi ve gittikçe artan belge fiyatları öte yandan küçülen kütüphane bütçeleri (kısaca ekonomik sorun) işlemlerde ve hizmetlerdeki gereksiz yinelemeler, bilimsellikten uzak yöntemler ve hergün daha nitelikli hizmet bekleyen artan sayıda kullanıcı etkileşimi sonucu ortaya çıkan kısır döngüdür.

Dünyada hızla çoğalan belge sayısı, kütüphane araç ve gereçlerinin artan fiyatları karşısında alabileceğimiz hiçbir önlem yoktur. Daha çok sayıda kullanıcıya daha nitelikli hizmet vermek ise bizim görevimizdir. O halde kaynak ve insangücü savurganlığı yaratan yöntemleri değiştirmekten başka çaremiz yoktur. Gereksiz yinelemelerden ve bilimsel olmayan yöntemlerden kaçınmadıkça sorunların üstesinden gelinemez. Örneklemek gerekirse herşeyden önce kavram kargaşasının yarattığı tuzağa düşüp kütüphanelerimizin yanı başında, kitap dışı belgeleri izleyip, toplayıp, düzenleyip sistematik biçimde depolayabilmek için «dokümantasyon merkezleri» kurulmasından söz etmek gerekir. Merkezler arasında belge türüne dayandırılarak yapılan bu yapay ayrımların bilimsel hiçbir geçerliliği olmadığı gibi, bilgi akımında «dokümantasyon merkezleri» diye adlandırılan birimlerin, kütüphanelerimize göre daha etkin bir rol oynadıkları da söylenemez. Birimlere moda olan adlar takılarak, onların daha aktif olmaları sağlanamaz. İşlevleri aynı olan birden fazla birim kurma yerine mevcutların iyileştirilmesi daha akılcı bir yol değildir?

İşlemlerde ne kadar gereksiz yineleme yapıldığına bakmak gerekir. Yalnızca yurt içinde üretilen kitapları söz konusu edersek yılda en az 6000 kitap beş derleme kütüphanesince (TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi ayıklama yaptığı için sayılmamıştır) ayrı ayrı kataloglanıp sınıflandırılıyor. Aynı işlemler belki daha az sayıda ama aynı kitaplar için 503 halk kütüphanesinde ve sayısını kesin olarak bilemediğimiz öteki kütüphane türlerinde yineleniyor.

* 1982 yılının son dokuz ayında TÜRDOK, 2857 belgeyi yurt içi, 4195 belgeyi yurt dışı, kaynaklarından karşılamıştır. 1980 ve 1981 yıllarında sırasıyla 3981 ve 4686 belge yurt içi; 5567 ve 3844 belge yurt dışı kaynaklardan sağlanmıştır.

Bu sonuçta ulusal düzeyde bütçe, insangücü ve niteliksiz hizmet sorunları olarak karşımıza çıkıyor.

Ülkemizde kütüphanecilik ve bilgi bilim alanındaki bilimsel çalışmalar yok denecek kadar azdır. Ülke koşulları dikkate alınarak ekonomik model geliştirme çalışmaları çok yetersizdir. Toplumun tüm kesimlerine bilgi hizmeti sunmakla yükümlü kütüphanelerce bu alandaki dünya bilgi birikimi yeterince izlenip değerlendirilmiyor. Aksi yapılsa idi yeni okuma yazma öğrenenler için kitap bağış kampanyası açılmazdı. Kütüphanecilik bilimi derme geliştirme (kitap seçme) ilkelerini sayarken kullanıcının bilgi düzeyi ile, eline vereceğimiz bilgi düzeyinin eşit olmasına büyük özen gösterilmesini ister. Yeni okur yazarı güdümlmek için seçilecek belgelerin içerik yönünden olduğu kadar biçim yönünden de özenle seçilmesi gerektiğini bildirir. Okuma yazma kampanyalarında halk kütüphanelerine büyük işlevler yükler. Derme seçme işini yerel kütüphanelerin işlevleri arasında sayar. Bu bilimsel ilkelere uyulmadıkça, kütüphaneler ölü birer belge deposu olmaktan öteye geçirilemez. Ölü belge depoları ise, ülkenin ekonomik, sosyal, kültürel kalkınmasına katkıda bulunması bir yana, yarattığı gereksiz harcamalar nedeni ile ülke ekonomisine zarar verir.

Uluslararası kuruluşların üyesiyiz. Yapılan uluslararası toplantılara ve alınan kararlara katılıyoruz. UNESCO'ya üye ülkelerce NATIS* (Ulusal Bilgi Dizgeleri)nin en etkin biçimde ve en geç Aralık 1978'e kadar uygulanması konusunda alınan karar henüz hayata geçirilebilmiş değildir.

Oysa NATIS kavramının olgunlaşması ile Kalkınma Planlarımıza konu ile ilgili ilk önlemin konması aynı tarihlere rastlar. Ayrıca DPT «Bilimsel ve Teknik Özel İhtisas Komisyonu» kurmuş oluşturulan alt komisyonlar hala geçerliliğini koruyan ayrıntılı raporlar hazırlamıştır. Bununla birlikte varolan kütüphaneler arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanamamış, ulusal düzeyde bilgi akımını sağlayacak dizge geliştirilememiştir. Bu önlemlerin gerçek bir planlama ürünü olduğunu söylemek oldukça güçtür ama, kanımızca başarısızlığın en büyük nedeni üst düzeyde, yaptırım gücü olan bir yapının eksikliğidir.**

En önemli sorunlarımızdan biri de fikir ve sanat ürünlerinin gelecek kuşaklara aktarılacak üzere derlenmesi ve saklanmasıdır. Yeteri kadar eleştirildiği kanısı taşıdığımız 2527 sayılı yasanın yerini alacak tasarının hazır olduğunu 29 Temmuz 1982 günkü Resmi Gazete'den öğrenmiş bulunuyoruz. Tasarının içeriğini bilmediğimiz için «gri yazın» alanındaki denetim boşluğunun yarattığı bilgi kaybına dikkatleri çekmek isteriz. Basılmamış ve sınırlı sayıda çoğaltılmış bu belgelerin de gelecek kuşaklara aktarılması gerektiğine inanıyorsak konu ile ilgili önlemleri ivedilikle almak zorundayız.

Uzmanların yaşam sürelerini en fazla on yıl olarak belirledikleri niteliksiz kağıtlara basılan yada çoğaltılan belgeleri gelecek kuşaklara aktarmak

* NATIS (NATional Information Systems)

** Bu bildiri hazırlandıktan sonra, Kanun Hükmünde Kararname ile oluşturulan «Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu» bu yapının niteliğini belirlemek ve gerekli önlemleri almakla görevlendirilmiştir.

istiyorsak bunları başka biçimlerde depolamak zorundayız. Derleme Kütüphanelerinin öncelik ve ivedilikle mikrofilm donanımına kavuşturulmasını dileriz.

Son yıllarda üzerinde çok konuşulan bilgi ağına da değinmekte yarar görüyoruz. Bilindiği gibi bilgi ağlarının gelişmesinde en büyük rolü, bilgi işlem ve hizmetlerinde bilgisayar ve uziletişim teknolojilerinin birlikte kullanılması oynamıştır.

Gerçekten elektronik teknolojisindeki gelişmeler bilgi depolama ve iletme açısından heyecan verici olanaklar ortaya koymaktadır. En son yapılan Delphi araştırmasına göre elektronik metinlerle ilgili kestirimler şöyledir:

— 2000 yılında, mevcut öz ve dizinlerin % 50 si yalnızca elektronik biçimde hizmete sunulacak, bu oran % 90 düzeye ancak 2000 yılından sonra erişecektir.

— Her konudaki mevcut süreli yayınların % 25 i ancak 2000 yılından sonra yalnız elektronik biçimde hizmete sunulacaktır.

— 1990 larda mevcut başvuru eserlerinin sadece % 25 i yalnız elektronik biçimde üretilecek, bu oran % 50 ye ancak 2000 yılından sonra erişecektir.

— 1995 lerde teknik raporların % 50 si sadece elektronik biçimde bulunacak, bu oran % 90 a ancak 2000 yılından sonra ulaşacaktır.

Görülüyor ki basılı gereçler 2000 yılına kadar önemini koruyacaktır.

Bilgilerin sadece elektronik biçimde sunulacağı günlere bugünden hazırlanmanın önemi ortadadır. Ancak, kütüphanelerimizin büyük bir çoğunluğu henüz modern kütüphanecilik ilkelerini elle çalışan dizgelerde bile uygulayacak yeterli sayıda ve bu amaçla eğitilmiş insan gücüne sahip değilken, olaya salt bilgisayar edinme sorunu gibi bakmak ve işe ulusal bilgi ağı geliştirmekten başlamak hatalıdır. Bilgi teknolojisinin geleneksel ve zayıf alt yapıya uygulanması yüksek maliyete ve kötü sonuçlara yol açtığından son derece sakıncalıdır. Bu nedenlerle, kütüphane ve posta hizmetleri, telefon, teleks, terminaller ve telefakfimile gibi iletişim ve uziletişim alanlarına ilişkin alt yapıyı dengeli bir biçimde hazırlıyacak kısa ve uzun dönemli planlarla bilgi ağı oluşturulması düşünülmelidir.

Özetlersek, konu ile ilgili bilimsel araştırmalara önem verilmeli bu çalışmalar TÜBİTAK'ça desteklenmelidir. Önce mevcut kütüphaneler arasında eşgüdüm ve işbirliğini sağlayacak ulusal bilgi akım dizgesi geliştirilmelidir. Ülkede üretilen fikir ve sanat ürünlerinin bibliyografik denetimi tam ve güncel olarak sağlanmalı, yurt içi ve yurt dışı kullanıcıların gereksinimini karşılayacak biçimde servisler geliştirilmeli ve ülkemiz, bu konuda dünyadaki gerçek yerini almalıdır. Unutmamak gerekir ki geliştirilen tüm bilgi alt dizgeleri daha çok sayıda kullanıcıya daha etkin, daha hızlı ve daha güvenilir hizmet vermek içindir.

KAYNAKÇA

- DALGIÇ, T. Bilişim ve Teknolojik Teknik bilişim sistemlerimiz teknoloji aktarımındaki yeri ve Türkiye uygulamasına ilişkin bir çalışma. Doktora tezi. Ankara, AİTİA. 1982. (AİTİA Yayın No: 203) 180.
- ERTUNÇ, A. Ulusal Bilgi Ağı Raporu. Ankara, TÜBİTAK/TÜRDOK 1982. 27. Teksir.